

“Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940”

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος

“Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940” ήταν τό θέμα του Συμπόσιου - βου κατά σειρά - που οργάνωσε στην Ουάσιγκτον τον περασμένο Νοέμβριο ή Έταιρία Νεοελληνικών Σπουδών της Αμερικής (Modern Greek Studies Association, Box 337, Harvard Sq. Branch, Cambridge, Mass. 02138, Η.Π.Α.). Πήραν μέρος με εισηγήσεις και παρουσιάσεις περισσότεροι από 40 μελετητές του νεότερου ελληνισμού από πανεπιστήμια και έρευνητικά κέντρα της Εύρωπης και κυρίως της Αμερικής και τις εργασίες του Συμπόσιου παρακολούθησαν 500 περίπου σύνεδροι. Τό πλάτος των θεμάτων που άναπτύχθηκαν και τό ύψηλό επίπεδο των περισσότερων παρεμβάσεων επιβάλλον μερικές σκέψεις, τόσο ως προς τό αντικείμενο του Συμπόσιου αυτό καθ' έαυτό, όσο και ως προς τις δυνατότητες που υπάρχουν νά άρχίσει σήμερα, στη θέση των άπολογητικών κατά κανόνα μονολόγων, ένας σοβαρός επιστημονικός διάλογος γύρω από μιά περίοδο που σημάδεψε και έξακολουθεί νά σημαδεύει όσο καμιά άλλη τις σύγχρονες έξελίξεις του τόπου μας. (Οί γραμμές που ακολουθούν βασίζονται στις έντυπώσεις που άποκόμισε ο ύπογράφων, παρακολουθώντας τις γενικές ιστορικές εισηγήσεις του προγράμματος και όχι τις παρεμβάσεις γύρω από τά λογοτεχνικά και πολιτιστικά προβλήματα της δεκαετίας, που γίνονταν ταυτόχρονα σέ διαφορετική αίθουσα).

1. Λίγα λόγια καθ' άρχήν για τό φορέα που οργάνωσε τό Συμπόσιο της Ουάσιγκτον. Μέ έδρα τή Βοστώνη, τό σημαντικότερο δηλαδή κέντρο νεοελληνικών σπουδών στην Αμερική, ή Έταιρία Νεοελληνικών Σπουδών ιδρύθηκε τό 1968 από Έλληνες και ξένους έλληνοιστές, εγκατεστημένους στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά. Σήμερα άριθμεί πάνω από 500 μέλη. Όπως αναφέρεται στο καταστατικό της, σκοπό έχει νά προωθήσει τις νεοελληνικές σπουδές στην Αμερική, νά συμβάλει στη μελέτη των δεσμών του νεότερου ελληνισμού μέ τις βυζαντινές και κλασικές παραδόσεις που τόν διαμόρφωσαν και νά υποδομηθεί τήν εξέταση των προβλημάτων του μέσα στα πλαίσια των γενικότερων έρευνών του μεσογειακού και του βαλκανικού χώρου. Έκτός από τό τελευταίο, έχει οργανώσει πέντε ακόμη διεθνή Συμπόσια: Τό πρώτο, στο πανεπιστήμιο του Πρίνστον, τό 1969, μέ θέμα τή νεοελληνική λογοτεχνία και τις ευρωπαϊ-

κές καταβολές της. Τό δεύτερο, στο πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, τό 1971, μέ θέμα τήν επανάσταση του 1821. Τό τρίτο, στο πανεπιστήμιο του Κολούμπια, τό 1973, μέ θέμα τις δυνάμεις που διαμόρφωσαν τή σύγχρονη Ελλάδα. Τό τέταρτο, στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, τό 1975, μέ θέμα τό “παρελθόν” στη μεσαιωνική και τή νεότερη ελληνική πολιτιστική παράδοση. Και τό πέμπτο, στο πανεπιστήμιο του Σικάγου, τό 1976, μέ θέμα τήν ελληνική “έμπειρία” στην Αμερική. Έκτός από τά συνοπτικά πρακτικά των Συμπόσιων που οργανώνει, ή Έταιρία Νεοελληνικών Σπουδών εκδίδει από τό 1975 σέ συνεργασία μέ Βρετανούς έλληνοιστές επετηρίδα μελετών μέ τίτλο “Byzantine And Modern Greek Studies” και έξαμηνιαίο Δελτίο (Bulletin), όπου καταγράφεται λεπτομερειακά ο άπολογισμός της δραστηριότητας της. Πληροφορίες για τις πρωτοβουλίες της Έταιρίας δημοσιεύονται ακόμη τακτικά στο καταποτιστικότερο, επίσης έξαμηνιαίο, Newsletter μέ τίτλο Modern Greek Society, που εκδίδουν από τό 1973 οί Ν. Διαμαντούρος και Γ. Μαυρογορδάτος (P.O.Box 9411, Providence, R.I.O 2940, Η.Π.Α.).

2. Δέν είναι τυχαίο ότι ή πρώτη σοβαρή άπόπειρα νά διερευνηθεί διεπιστημονικά ή Ελλάδα της δεκαετίας του 1940 έγινε στο έξωτερικό. Άπαγορευμένο πεδίο για τους έλλαδικούς ιστορικούς επί τρεις σχεδόν δεκαετίες, ή κατοχή, ή αντίσταση και ο έμφύλιος δέν διδάσκονταν όχι μόνο στα σχολεία - όπου ως πρόσφατα τά έγχειρίδια σταματούσαν στη συνθήκη των Σεβρίας, παραπέμποντας για τή συνέχεια “εις τόν ιστορικών του μέλλοντος” - αλλά ούτε και στα πανεπιστήμια. Ούτε όμως είναι τυχαίο ότι τό Συμπόσιο έγινε σέ άγγλοσαξωνική χώρα και συγκεκριμένα στην Αμερική. Η θεσμοθετημένη παρουσία της Αγγλίας, άρχικά, και των Ηνωμένων Πολιτειών, άργότερα, στη χώρα μας τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες, μέ τό πολυδαίδαλο πλέγμα των έξαρτήσεων που επέβαλαν συγκεντρώνει εύλογα τό ενδιαφέρον των ιστορικών της σύγχρονης Έλλάδας στις σχετικές έπίσημες και άνεπίσημες πηγές, από τις όποιες ο έρευνητής συχνά μπορεί νά παρακολουθήσει καλύτερα από τόν αυτόπτη μάρτυρα τήν έξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων στη διεθνή τρυσ διάσταση. Έπί πλέον, ή γνωστή άγγλοσαξωνική παράδοση στην έπεξεργασία του άρ-

χειακού ύλικού, σέ συνδυασμό μέ τόν περιορισμό της χρονικής διάρκειας του άπόρρητου στα 25-30 χρόνια, άποτελούν δύο πρόσθετα κίνητρα, που άσφαλώς έξηγούν ως ένα σημείο τήν πρωτοκαθεδρία της Αγγλίας και της Αμερικής στη μελέτη της σύγχρονης Έλλάδας.

3. Όμως, τό σημαντικό στοιχείο του Συμπόσιου της Ουάσιγκτον ήταν ότι χάρι άκριδώς στη συμμετοχή έρευνητών από τά κυριότερα κέντρα νεοελληνικών σπουδών της ήπειρωτικής Εύρωπης (Δ. Γερμανία, Δανία και κυρίως Γαλλία) ξεπεράστηκε ή μονομέρεια που άσφαλώς θά είχε μιά στενά “άγγλοσαξωνική” προσέγγιση. Δόθηκε έτσι ή εύκαιρία, πέρα από τήν άντιπαράθεση άπόψεων, νά υπάρξει άντιπαράθεση “σχολών”, άντιπαράθεση μεθόδων. Έτσι, σχηματοποιώντας ίσως επικίνδυνα, θά μπορούσε νά πει κανείς πώς, ενώ από τή μιά μεριά ή “άγγλοσαξωνική” σχολή φαινόταν νά άποδίδει μεγαλύτερο βάρος στην έξαντλητική παρουσίαση των γεγονότων μέ μιά συχνά σχολαστική παραπομπή σέ πρόσφατα ή παλιότερα δημοσιευμένες πηγές, ή “ευρωπαϊκή” σχολή, θεωρώντας τά γεγονότα ή καλύτερα τήν ούσία των γεγονότων λίγο ως πολύ γνωστή, έπέμεινε περισσότερο στη συναγωγή συμπερασμάτων. Χαρακτηριστική, στο σημείο αυτό, ήταν ή διάσταση άπόψεων που παρατηρήθηκε ως προς τό ρόλο της Αγγλίας στη Έλλάδα, κατά τή διάρκεια της κατοχής: Ένώ οί Βρετανοί ιστορικοί (κυρίως ο C.M. Woodhouse και ο R. Clogg) άποδύθηκαν σέ μιά προσπάθεια νά καταδείξουν τις άντιφάσεις της πολιτικής των διαφόρων άγγλικών ύπηρεσιών που άσχολούνταν μέ τά ελληνικά πράγματα - S.O.E, στρατιωτική διοίκηση, ύπουργείο Έξωτερικών, Πολεμικό Συμβούλιο, άν όχι και κυβέρνηση - ύπονοώντας ούτε λίγο ούτε πολύ ότι δέν ύπήρχε ένιαία πολιτική του Λονδίνου άπέναντι στο E.A.M., στην κυβέρνηση του Καίρου ή τόν Γεώργιο Β', οί ιστορικοί της άντίθετης άποψης (Ν. Σβορώνος ιδίως) ύποστήριζαν πώς όσο βαθιές κι' άν ήταν οί διαφορές των εκτιμήσεων των διαφόρων βρετανικών παραγόντων, ύπήρχε άπωσδήποτε μιά κοινή συνισταμένη στην πολιτική της Αγγλίας, που μετά τό 1943 άποσαφηνιζόταν όλο και πιο ξεκάθαρα στην ψυχρή λογική της, για νά άπομακρυσταλλωθεί στην άπροσημάτιστη ύποστήριξη του Γ. Παπανδρέου και των έλιγμών του. Πλήθος άλλα παραδείγ-

ματα επιβεβαιώνουν την αντιπαράθεση "άγγλοσαξωνικού" εμπειρισμού και "ευρωπαϊκού" συνθετικού πνεύματος στο Συμπόσιο της Ουάσιγκτον, αντιπαράθεση που μακρυνά από τό να εξαντλείται στη γνωστή ακαδημαϊκή διαμάχη αναλυτικής και συνθετικής μεθόδου, έχει πολύ ευρύτερες προεκτάσεις.

4) Από πλευράς νέων στοιχείων, τό Συμπόσιο της Ουάσιγκτον συνέβαλε περισσότερο στη συστηματικοποίηση ενός ήδη γνωστού αρχαιολογικού υλικού, και λιγότερο στην αποκάλυψη νέων τεκμηρίων. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερα σημαντικές ήταν οι εισηγήσεις του Η. Fleischer για τις επαφές των γερμανικών αρχών ιδίως με τον Ε.Δ.Ε.Σ., του J. Petropoulos - που ή παρέμβασή του, σημειωτέον, ήταν ή λιγότερο "άγγλοσαξωνική" με την έννοια των δυνάμεων είπαμε παραπάνω από πανεπιστημιακό της Αμερικής - για τή στήση των παραδοσιακών κοιμημάτων κατά τή διάρκεια της κατοχής, του Σ. Θωμαδάκη για τή μαύρη αγορά και τά εύκολα κέρδη των πάσης φύσεως δουλολόγων, του L. Baerentzen για τήν απελευθέρωση της Πελοποννήσου τόν Σεπτέμβριο 1944, του Γ. Μαυρογορδάτου, που χρησιμοποίησε στοιχεία της Διεθνούς Επιτροπής Έλέγχου για νά καταδείξει τή βία και νοθεία των εκλογών και του δημοψηφίσματος του 1946, του J. Latridis, που ή εισηγήσή του πάνω στον εμφύλιο βασίζεταν σέ πολλές ανέκδοτες και δυσεπίσταντες αμερικανικές πηγές και της Α. Pollis, γύρω από τή συμβολή Αμερικανών παραγόντων στη νόθευση του μεταπολεμικού συνδικαλιστικού κινήματος της χώρας μας.

Στό μέτρο που τά στοιχεία που παρουσίασαν οι παραπάνω όμιλητές και πολλοί ακόμη μιλούσαν από μόνα τους, δέν υπήρχαν περιθώρια παρερμηνειών γύρω από μία σειρά από καντά προβλήματα, ανάμεσα στα όλλα, γύρω από τή φύση και τούς σκοπούς των παρεμβάσεων του συμμαχικού παράγοντα, κατά τή διάρκεια της πολυτάραχης δεκαετίας. Και αυτό ήταν ιδιαίτερα σημαντικό αν ληφθεί υπ' όψη ό τόπος που γινόταν τό Συμπόσιο. Σχολιάζοντας τό πνεύμα που επικράτησε στο τετραήμερο της Ουάσιγκτον, εκπρόσωπος του State Department, που όπως φαίνεται παρακολούθησε όλες τις συνεδριάσεις, είχε χαρακτηριστικά πώς τό Συμπόσιο του θύμισε εκδήλωση που θά μπορούσε νά είχε γίνει στην Αμερική, τήν εαύριο του

εμφύλιου πολέμου, και όπου οι Νότιοι αναζητούσαν τά αίτια της ήττας τους, ενώ κανένας Βόρειος δέν είχε γιατί τό στρατόπεδό του νίκησε. Και νά φανταστεί κανείς ότι ή κουβέντα αυτή ελώθηκε μετά από ένα Συμπόσιο, όπου ένας από τούς δύο κεντρικούς εισηγητές ήταν ό C. Woodhouse(!).

Αν όμως είναι βέβαιο πώς τά στοιχεία μιλούν από μόνα τους, άλλο τόσο βέβαιο είναι ότι ή κριτική επεξεργασία τους είναι όχι μόνο εύκατα, αλλά και επιβεβλημένη, ιδίως όταν προερχονται από επίσημα κριτικά αρχεία. Γιατί, και εδώ φαίνονται καθαρά τά όρια των συμβολών ορισμένων άκραινών οπαδών του "άγγλοσαξωνικού" εμπειρισμού στην ιστορική έρευνα, εκείνο που πρέπει νά υπογραμμιστεί είναι ότι κανένα κράτος δέν δημοσιεύει όλα του τά αρχεία. Αντίθετα, πολύτιμα στοιχεία, που μόνον αυτά έχουν μεγάλες άποφάσεις, παραμένουν άποκρυφα και είναι βέβαιο πώς μόνο ό "ιστορικός του μέλλοντος" θά μπορούσει νά τά προσεγγίσει μετά από άρκετές δεκαετίες.

Τό Συμπόσιο της Ουάσιγκτον απέδειξε πώς τείνουν νά δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις της "ιστορικής απόστασης" από τά γεγονότα της δεκαετίας του 1940, απόστασης που μόνον αυτή μπορεί νά επιτρέψει τή γόνιμη επιστημονική προσέγγισή τους. Η παρατήρηση αυτή πρέπει, νομίζουμε, νά προβληματίσει τούς επιστημονικούς φορείς της Ελλάδας, που, με έλαχιστες εξαιρέσεις, εξακολουθούν νά διέπονται στις συλλογικές εκδηλώσεις τους από ένα πνεύμα περισσότερο άπολογητικό, παρά διερευνητικό, προσπαθώντας περισσότερο νά δικαιολογήσουν γεγονότα, άποφάσεις και λάθη, παρά νά τά εξηγήσουν. Θά πρέπει όμως νά προβληματίσει και τις αρμόδιες αρχές, που, σέ πείσμα των καιρών, όχι μόνο δέν εύνουν τήν επιστημονική έρευνα της πολυτάραχης δεκαετίας κρατώντας τά αρχεία κλειστά, αλλά εξακολουθούν νά διέπουν με ύποπτο μάτι κάθε σοβαρή προσπάθεια που θέλει νά εξετάσει, χωρίς τις γνωστές παραπίδες, τά γεγονότα που διαμόρφωσαν τό παρόν της Ελλάδας.

ΝΙΚΟΣ Κ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

“Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1940”

Ουάσιγκτον, 9-12 Νοεμβρίου 1978
Εισηγητές και εισηγήσεις

Α. ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

1. Ν. Σβορώνος, Παρίσι. Έλλάδα 1940-1950: Νόημα και προβληματική.
2. C.M. Woodhouse, Όξφορντ. E.A.M. και βρετανική πολιτική.

Β. ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

3. H. Fleischer, Βερολίνο. Έπαφές ανάμεσα στις γερμανικές αρχές κατοχής και τις κυριότερες ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις: Τακτικός έμμιός ή συνεργασία;
4. I. Petropoulos, Amherst. Η.Π.Α. Τά παραδοσιακά πολιτικά κόμματα κατά τη διάρκεια της κατοχής.
5. I. Hondros, Wooster, Η.Π.Α. Έλληνική αντίσταση, 1941-45: Μιά έπιανεκτίμηση.

Γ. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ

6. R. Clogg, Λονδίνο. Ό S.O.E. στην Έλλάδα.
7. Π. Παπαστρατής, Άθήνα. Η κυβέρνηση Παπανδρέου και τό συνέδριο του Λιδάνου.

Δ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

8. Δ. Άργυριάδης, Νέα Υόρκη. Δημόσια διοίκηση στά δου-νά της “Έλεύθερης Έλλάδας”.
9. S. Bowman, Τέλ Άβίβ. Οι Έβραίοι στην κατεχόμενη Έλλάδα.
10. Σ. Θωμαδάκης, Baruch College, Η.Π.Α. Μάυρη άγορά, πληθωρισμός και δία: Ό κοινωνικός χαρακτήρας τών περιουσιακών μετατοπίσεων στην οίκονομία της κατεχόμενης Έλλάδας.
11. Κ. Βεργόπουλος, Παρίσι. Κοινωνικές συμμαχίες στην Έλλάδα, 1944-52.

Ε. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

12. L. Baerentzen, Κοπενχάγη. Η άπελευθέρωση της Πελοποννήσου, Σεπτέμβριος 1944.
13. G. Alexander, Λονδίνο. Η κρίση της άποστράτευσης: Σεπτέμβριος - Νοέμβριος 1944.
14. Η. Richter, Δ. Γερμανία. Οι ρίζες του έμφυλιου πολέμου.
15. Γ. Μαυρογορδάτος, Berkeley, Η.Π.Α. Άπό τά ψηφοδέλτια στίς σφαίρες: έκλογές και δημοψήφισμα του 1946.

ΣΤ. ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

16. J. Iatrides, Connecticut, Η.Π.Α. Όψεις του έμφυλιου πολέμου.
17. Ν. Άλιβιζάτος, Άθήνα. “Έκτακτα μέτρα” και άτομικές έλευθερίες, 1946-49.
18. Κ. Τσουκαλάς, Παρίσι. Ίδεολογικές πλευρές του έμφυλιου πολέμου.

Ζ. Ο ΞΕΝΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ

- 19 V. Coufoudakis, Indiana, Η.Π.Α. Ό έμφύλιος πόλεμος και τά Ίνωμένα Έθνη.
20. L. Wittner, Albany, Η.Π.Α. Η άμερικανική πολιτική στην Έλλάδα, 1944-49.
21. A. Pollis, Νέα Υόρκη. Οι Ίνωμένες Πολιτείες και τά ελληνικά συνδικάτα.

Η. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΗ

22. Ά Σαχίνης, Θεσσαλονίκη. Η πεζογραφία της δεκαετίας του 1940.
23. Th. Doulis, Portland, Η.Π.Α. “Κόκκινοι” και “μαύροι”: Φαντασίωση του έμφυλιου πολέμου.
24. P. Bien, Dartmouth, Η.Π.Α. Τό 1940 σάν στροφή στη σταδιοδρομία του Καζαντζάκη.
25. A. Dekavalles, Fairleigh-Dickinson, Η.Π.Α. Ποίηση: Άπό τόν ένθουσιασμό στην άγωνία.
26. E. Keeley, Princeton, Η.Π.Α. Η ύστερη τραγική ένδραση του Άγγελου Σικελιανού.
27. Κ. Μυρσιάδης, West Chester, Η.Π.Α. Ποίηση της αντίστασης: Θεωρία και πρακτική.
28. Θ. Φραγκόπουλος, Άθήνα. Η ποίηση της άντι-ήττας. Παρεμβάσεις έκαναν άκόμη οι P. Allen, J. Anton, Β. Βασιλικός, Γ. Γιάνναρης, Ν. Διαμαντούρος, Κ. Καζάξης, Β. Καίση, Χ. Κανόλης, Θ. Καριώτης, Θ. Κουλουμπής, J. Lea, Γ. Λέκας, J. Loomis, W. McNeill, Α. Μακράκη, Θ. Μασκαλέρης, Α. Μυρσιάδου, Β. Ρέπτας, Ά. Φαρμακίδου, Ά. Φατούρος, Σ. Χρησιτίδης και Χ. Ψωμάδης.